

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

МАУП

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

з дисципліни

«СОЦІОЛОГІЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ»

(для бакалаврів)

Київ – 2018

Підготовлено професором кафедри політології, соціології та соціальної роботи В. Ж. Поповим

Затверджено на засіданні кафедри політології, соціології та соціальної роботи (протокол №3 від 25.10.2018 р.)

Схвалено Вченою радою Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та соціальних наук (протокол №3 від 25.10.2018 р.)

Схвалено Вченою радою ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Попов В. Ж. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Соціологія повсякденності» (для бакалаврів). – К. : МАУП, 2018. – 34 с.

Методичні рекомендації містять пояснювальну записку, тематичний план дисципліни, перелік тем з рекомендаціями для самостійного вивчення, план семінарських занять, питання для самоконтролю, теми рефератів, тести, список літератури.

© ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (МАУП), 2018

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Самостійна робота студентів є складовою навчального процесу, важливим чинником, який формує вміння навчатися, сприяє активізації засвоєння студентом знань. Самостійна робота студентів є основним засобом опанування навчального матеріалу у поза аудиторний час. Значно підвищується значення та статус самостійної роботи при введенні кредитно-модульної технології навчання, за якою скорочується обсяг аудиторної роботи.

Мета самостійної роботи студентів – сприяти засвоєнню в повному обсязі навчальної програми та формуванню самостійності як особистісної риси та важливої професійної якості, сутність якої полягає в умінні систематизувати, планувати та контролювати власну діяльність. З метою досягнення якості підготовки рекомендуємо студентам скласти графіки навчання, в яких рівномірно розподілити свої зусилля протягом навчального року, а також забезпечити виконання контрольної роботи у визначені терміни.

Теми для самостійної роботи розроблені на основі наукових досягнень вітчизняних та зарубіжних соціологів, а також інших гуманітарних та природознавчих наук. Система контролю навчального процесу передбачає самостійну роботу студентів з пропонованою літературою, перевірку набутих знань по тестам. Критерії оцінювання здобутих знань: науковий рівень знання джерел та історіографії, вміння аналізувати та узагальнювати, творчо підходити до написання наукових рефератів.

Реферат передбачає ознайомлення студентів з соціологічними джерелами та спробу їх дослідження на підставі підручників, навчальних посібників та наукової літератури. Виконанню передуює складання плану, який окреслює розгляд кількох взаємопов'язаних питань за обраною темою. Розгляд починається з історіографії теми. В головній частині роботи викладаються основні напрями попередніх наукових досліджень і висловлюється відношення автора до них. В заключній частині формулюються власні висновки автора. Робота закінчується списком використаної літератури.

Обсяг реферату – 10 -15 друкованих аркушів формату А-4.

Одним із етапів самостійної роботи є контрольна робота. Якісне виконання контрольної роботи передбачає вивчення рекомендованої літератури, вміння творчо узагальнити практичний матеріал, викласти його в логічній послідовності відповідно поставленого питання, вміння самостійно аналізувати та робити висновки.

Основні вимоги до контрольної роботи полягають у використанні та узагальненні джерельного матеріалу на основі його самостійного вивчення, тобто, знаходження раціональних шляхів впровадження у практику. Робота, яка виконана без дотримання цієї вимоги, без самостійного розкриття теми, або написана за допомогою лише теоретичної літератури, не буде зарахована. Контрольна робота передбачає самостійне виконання і носить творчий характер. Положення та висновки необхідно пов'язувати із сучасними перетвореннями в державній політиці та соціальній сфері.

Рекомендації щодо самостійної роботи студентів сформовані на принципах активізації процесу навчання у вищих навчальних закладах, згідно з вимогами Закону України «Про вищу освіту», та здійснення контролю за рівнем знань, ступінню успішності, результатами засвоєння матеріалу, передбаченого навчальною програмою.

**Тематичний план дисципліни
«СОЦІОЛОГІЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ»**

№	Назва змістового модулю і теми
	Змістовий модуль I. Теоретичні засади соціологічних теорій повсякденності
1	Тема 1. Соціологія повсякденності. Теорія та історія життєвих практик
2	Тема 2. Повсякденна реальність як соціологічна проблема
3	Тема 3. Теоретичні підходи до вивчення повсякденності
4	Тема 4. Міждисциплінарний характер повсякденності
	Змістовий модуль II. Повсякденність як об'єкт соціологічного дослідження
5	Тема 5. Соціальні навички, правила, інтерпретації
6	Тема 6. Феномен повсякденності
7	Тема 7. Історія і культура повсякденності
8	Тема 8. Феноменологічна соціологія повсякденності.
9	Тема 9. Розуміння повсякденності через парадигму соціального обміну
10	Тема 10. Драматургічна версія повсякденної реальності
11	Тема 11. Етнометодологія Г. Гарфінкеля
	Змістовий модуль III. Повсякденність в контексті соціокультурних змін
12	Тема 12. «Фрейм-аналіз» І. Гофмана
13	Тема 13. Трансляція та зміни практик
14	Тема 14. Нова повсякденність глобального світу
15	Тема 15. Повсякденність постмодерну
	Разом годин: 120

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З ОКРЕМИХ ТЕМ

Змістовий модуль I. Теоретичні засади соціологічних теорій повсякденності

Тема 1. Соціологія повсякденності. Теорія та історія життєвих практик

Передумови виникнення проблеми повсякденності у соціології.

Проблематизація поняття «суспільство» у сучасній соціальній теорії.

Рефокусування соціології: повсякденне життя і рутинна поведінка.

Традиційно соціологію цікавили насамперед макроструктури та їхні похідні: суспільство, держава, сім'я, релігія, політика, норми, цінності — все, що перебуває поза і над людиною та детермінує її поведінку. Протягом останніх тридцяти років у соціології зростає інтерес до явищ мікросвіту, повсякденного життя людей. Сучасна соціальна наука однаково прагне до вивчення феноменів макро- й мікрорівнів, розвиваючись у двох напрямках.

У 60-ті роки ХХ ст. з'явилися соціологічні теорії, що пояснюють й інтерпретують мікроявища соціального життя. Найсуттєвішим у цих теоріях є звернення до міжособистісних взаємодій. Предметом і культом нового напряму соціологічного дослідження стає повсякденне життя людей у його різноманітних аспектах. Осмислення повсякденності відбувається в межах різних теоретичних підходів: символічного інтеракціонізму, обмінної теорії, а найбільш широко та багатогранно — в теоріях феноменологічної орієнтації. Теорії, що концентрують увагу на щоденних взаємодіях людей, останнім часом об'єднують в окремий напрям — соціологію повсякденного життя, який аж ніяк не є цілісним: є суттєві відмінності між теоріями, об'єднаними під цією назвою. Вони послуговуються різною понятійною мовою, ґрунтуються на відмінних теоретичних передумовах, ставлять перед собою різні дослідницькі завдання, пропонують зовсім несхожі моделі пояснення щоденних ситуацій, звичайних дій людей, їхніх буденних, звичних способів життя і спілкування.

Наше буденне життя настільки природне, спонтанне, підпорядковане здоровому глузду, що ми звичайно не замислюємося над його субстанціональною основою, не порушуємо світоглядне питання: як можливий повсякденний світ?

Ми знаємо, як поводитися в найрізноманітніших життєвих ситуаціях. Наприклад, відвідуючи хворого, ми повинні його підбадьорити, а не втомлювати своїми проблемами; родичам небіжчика — висловити співчуття, а не розповідати анекдоти; розмовляючи з начальником, — дотримуватися ділового тону, а не поводити себе фамільярно; ми знаємо, як почати розмову і як делікатно припинити докучливу бесіду або, навпаки, розірвати стосунки; як висловити людині свою прихильність чи неприязнь; як максимально безпечно перейти дорогу і як себе поводити, потрапивши в автомобільну пробку. Читач легко продовжить цю низку повсякденних знань та навичок нормальної, неконфліктної взаємодії у звичних ситуаціях. Ми підкоряємося безумовним, "само собою

зрозумілим" правилам співжиття, які засвоюємо з дитинства, — через пояснення батьків, друзів, учителів, а також шляхом численних спроб та помилок.

Природна впорядкованість соціальної реальності видається людині явищем банальним, не проблемним, що не вимагає рефлексії. Однак для дослідників повсякденного життя це те, що варте уваги і здивування. Становлення повсякденного світу як упорядкованої реальності — предмет глибокого "благоговіння" для професіональних соціологів, оскільки воно відбувається невідомими їм шляхами.

Література: 4, 6, 8, 11, 13.

Тема 2. Повсякденна реальність як соціологічна проблема

Образи повсякденності в соціальній теорії: «життєвий світ», «вихолощена повсякденність», «знеособлюються рутини», «плавильний котел».

Концепції Е. Гуссерля і М. Хайдеггера.

Альфред Шюц про множинні реальності.

Проблема "життєвого світу" як світу повсякденного знання і діяльності порушувалася у пізніх працях німецького філософа, засновника феноменології Едмунда Гуссерля (праця "Криза європейських наук і трансцендентальна феноменологія" опублікована у 1954 р.). Е. Гуссерль ввів поняття "життєвого світу" і запропонував ідеї, навколо яких плідно й масштабно розвивалася феноменологічно орієнтована соціологія. Вміст світу життя зображується ним як дійсність, яка безпосередньо переживається в досвіді і в якій ми день у день переживаємо наше життя і приймаємо її як даність. Е. Гуссерль указав на активність людської свідомості, завдяки якій ми впізнаємо та ідентифікуємо все, що бачимо, хоча більшість наших вражень пов'язана з певною ситуацією, з особливим контекстом. Більше того, соціальний порядок створюють люди, а отже, дійсність певною мірою залежить від нашої інтерпретації її. Індивід, згідно з феноменологією, не є бранцем структури, а постійно створює і змінює її.

У соціальну науку ідеї життєвого світу були перенесені австрійським філософом і соціологом Альфредом Шюцом — одним із засновників "розуміючої соціології". А. Шюц вживав поняття "повсякденний світ" як синонім "світу життя", яке й увійшло в науку про суспільство.

У А. Шюца повсякденний світ складається з буденних дій, звичок, шаблонів, інтерпретації різноманітних ситуацій і реакції на них, які становлять зміст поведінки людей, а також відтворюється цією поведінкою. Це знання першого порядку, що визначається життєвим світом і організоване у відомих нам ідеально типових структурах, які Шюц називає типізаціями. Знання другого порядку породжується науковим розумінням спеціалістів.

Дві основні ознаки характеризують повсякденну поведінку і мислення:

1) повсякденне — це те, що сприймається як звичне, близьке, усталене, стабільне, постійне, нормальне;

2) повсякденне життя організоване типологічно.

Сприйняття людей, ситуацій, ідей у межах повсякденності — це сприйняття їх з погляду типової визначеності. Отже, А. Шюц акцентує увагу на проблемі "нормального" характеру повсякдення та на проблемі буденної типізації.

Література: 6, 11, 12, 13, 15, 21.

Тема 3. Теоретичні підходи до вивчення повсякденності.

Теоретичні моделі, формальні описи та «реалії» життя.

Поняття практичного знання.

Матеріалістично-речовий підхід в соціології повсякденності.

Фонова практика як сукупність практичних навичок.

Роль мови у фоновій практиці.

Типізації — це ідеальні соціальні типи людей, ситуацій, дій, об'єктів, ідей, подій, вражень, емоцій тощо. Усі типізації повсякденного мислення є складовими конкретно-історичного соціально-культурного світу, в якому вони сприймаються як даність і є соціально прийнятними.

У свідомості кожного члена суспільства утвердились уявлення про типового службовця, лікаря, міліціонера, матір, учителя, хулігана, душевнохворого, закоханого, тобто про весь комплекс статусів і ролей.

Повсякденність складається також з типових ситуацій: професійної діяльності, відвідувань лікаря, шкільних уроків, придбання товарів у магазині, приймання душі, зустрічей з друзями, сімейних обідів тощо.

Типізаціями можуть бути звичні правила і схеми поведінки у певних ситуаціях. Наприклад, купуючи щось у магазині, слід звернутися до продавця, назвати товар, який ви хочете придбати, і кількість його, заплатити гроші в касу і в обмін на чек одержати покупку; прийшовши на прийом до лікаря, слід детально розповісти йому про стан свого здоров'я, не заперечувати проти огляду і необхідних маніпуляцій, а, вислухавши діагноз і рекомендації лікаря, взяти рецепт ліків, щоб придбати їх в аптеці. Купівля ліків у аптеці — наступна типова ситуація, і вона має свої правила.

Ми знаємо про типи емоційних проявів людей, легко можемо пояснити і класифікувати стан людини, яка сміється, обурюється, плаче, бентежить, а також припустити, яка типова ситуація викликала певну емоцію. Проте типізації рідко бувають однозначними й простими. Навпаки, вони по-різному сприймаються залежно від контексту.

Мова повсякденності — скарбниця готових, уже сконструйованих типів і характеристик, соціальних за походженням. Їхній зміст індивід відкриває у безпосередньому спілкуванні з батьками, вчителями, друзями. Людина народжується і живе у соціальному світі, сприймаючи його готовим, вибудованим до неї, відкритим для її інтерпретації і дій. Опановуючи мову, дитина навчається сприймати явища, предмети, людей та їхні дії як типи, а не як поєднання унікальних і неповторних якостей. Вона опановує типові для її середовища зразки життя, способи взаємодії з оточенням, практичні рекомендації щодо використання типових засобів досягнення типових цілей у типових ситуаціях.

Більшістю шкіл сучасної філософії мова визнається як головний засіб філософствування і основний об'єкт дослідження. Однак така тенденція не означає однакового розуміння сутності мови і закономірностей її функціонування. При цьому важливо, що принципове питання про співвідношення мови і діяльності залежно від характеру конкретного філософського вчення то виноситься на передній план, то відходить на периферію. Звісно, і діяльність як така, і мова були присутні у філософських вченнях минулого, але не настільки, щоб стати основними об'єктами досліджень. Важливо, що такий практичний прояв мови, як мовлення, довгий час залишався поза увагою. Зараз ми знаємо, що саме досліджуючи мовленнєву стихію, сучасна наука про мову змогла відобразити досить тісний взаємозв'язок форм мовного вираження і форм людської діяльності.

Література: 1, 3, 8, 9, 10, 11, 13.

Тема 4. Міждисциплінарний характер повсякденності.

Історичні праці Фернана Броделя про структури повсякденності.

Нові підходи до дослідження праці, війни та влади Альфа Людтке.

Лінгвістичний аналіз буденної мови Людвіга Вітгенштайна.

Дослідження народної мовної культури та сміху Михайла Бахтіна.

В 40-х роках ХХ ст. та й пізніше, аналіз предметного світу повсякденності відображається в творах Френсіса Броделя, Аркадія Гуревича, Маргарет Мід і інше, які досліджували структуру повсякденності, побут, нрави, звичаї та ін., стосувались різноманітних етапів і періодів історії людства. Історики, етнографи, культурологи, досліджуючи повсякденний світ людини, прагнуть охопити в аналізі повсякденне життя у всьому обсязі і всебічності, зі всіма складнощами і хитросплетіннями, прагнуть вникати в усі деталі повсякденності, настанови і негласні латентні домовленості, існуючі між членами суспільства, і сприймаються ними як щось саме собою розуміюче.

Серед головних тем, з яких складається філософська позиція Вітгенштайна, що послідовно розвивав вчення про мову як діяльність і помітно вплинув на ситуацію в сучасній західній філософії, на думку А. Грязнова, можна виділити такі: терапія слів, диспозиційність психіки, логіка психологічних понять, конструктивність, концептуальність, прави- лодоцільність, форми життя, розуміння, практика. Варто детальніше зупинитися на тих моментах вчення Вітгенштайна, що дали поштовх розвитку питання зв'язку мови і дії в межах лінгвістичної філософії, а саме: правилодоцільність, форми життя, розуміння, практика.

Вітгенштайна завжди хвилювали логічні проблеми, пов'язані з мовою; тільки якщо в «ранній» період Вітгенштайн займався логічною мовою, то в його «пізній» філософії предметом стала буденна мова. Не дивлячись на переоцінку цінностей, аналітичний метод як універсальний метод опису Вітгенштайн розуміє однаково як в «ранній», так і в «пізній» філософії. За Вітгенштайном, логічний аналіз не може початися з аксіом; він стартує, коли вже існує світогляд,

представлений в буденній мові. Вітгенштайн тим самим доводить, що існує буденна мова, «примітивніша», ніж мова логіки. Можна сказати, що людина буде чудово знати про існування двох рук, навіть якщо вона не володіє мовою логіки. Але вона навряд чи знатиме це, принаймні, не зможе це висловити, якщо не володітиме буденною мовою. Вітгенштайн вважає, що ми бачимо світ і інтерпретуємо факти крізь призму мови, що мова вчить нас бачити речі певним чином, який засвоюється і потім мимоволі вживається в різних ситуаціях.

Своєму офіційному народженню історія повсякдення (Alltagsgeschichte) завдячує новій генерації німецьких вчених 1970-х років. Зболіла історія часів «Третього Рейху» і при цьому відсутність досліджень з соціальної історії нацистської Німеччини поклікала істориків звернутись до нових методів, підходів, теорій писання і висвітлення історичної правди. Основна база попередньо існуючих досліджень з новітньої історії була зосереджена на представленні ідеологічних, політичних, економічних аспектів передвоєнного, воєнного і післявоєнного часу.

Написання нової соціальної історії стало «маревом» німецької історіографії, першопроходці якої прийняли на себе удар скептиків за відтворення історії «маленьких» людей. Переглядаючи тематику статей журналу «німецьких студій» починаючи з кінця 1970-х можна зауважити, що поряд з традиційними працями, з'являються нові дослідження, які переосмислюють образ нацистської тоталітарної Німеччини, з якою борються нечисленні герої. Різноманітність досліджень, проектів, направлених на розкриття життя таких маргінальних груп, як робітники, селяни, жінки робітниці під час війни, селянські еліти, молоді революціонери, дали змогу зрозуміти, що «на щоденному рівні» люди продовжували жити здебільшого «нормальним» життям, яке не особливо відрізнялося від інших історичних періодів.

Паралельно до німецьких істориків в Італії група вчених, серед яких Джовані Леві, Карло Гінзбург, Карло Поні організувались навколо журналу Quaderni Storici і серії наукових видань Microstorie. Зважаючи на подібний до німецького політичний і науковий контекст, в якому запанувала традиційна історія, дослідники пропонованого нового напрямку наголошували на важливості одиничного, випадкового і приватного в історії, чи це індивід, подія чи випадок. Відправна програмна стаття Microstoria К.Поні і К.Гінзбурга пропонує, виходячи з макроісторичного контексту, зосередитися виключно на дослідженні людини в суспільстві.

Історія повсякдення викликала широкий резонанс і серед французьких науковців. Історики «школи Анналів» звісно не забарилися з дослідженнями «histoire de la vie quotidienne», а то й і дещо випереджали. У своїй монументальній трьохтомній праці «Матеріальна цивілізація» Фернан Бродель присвятив перший том для представлення «структур повсякдення». До них дослідник відніс все, що оточує людину і супроводжує її з дня на день – географічні і екологічні умови життя, трудову діяльність, потреби в житлі, їжі, одязі та можливості їх задоволення через техніку і нові технології, аналіз взаємозв'язків між людьми, їх поступків, цінностей і правил, форм тощо.

На нашу думку, концепція народної сміхової культури М.Бахтіна однією із своїх інтенцій мала власне критичне переосмислення ролі подібного розуміння комічного в західній культурі, тобто тієї його парадигми, що склалася в новоєвропейський період. Згідно з Бахтіним, основним "гріхом" такого бачення суті сміху була недооцінка саме народної сміхової традиції.

Досліджуючи творчість Ф.Рабле, Бахтін зазначає, що твори літератури спираються не лише на своїх літературних та філософських попередників, але і на глибинні культурні течії, що представлені, зокрема, народними його джерелами. Вбачаючи в кожній культурі її офіційну і неофіційну складову, Бахтін виходить з того, що остання представлена через народну сміхову культуру, тобто ритуальні видовища, прокляття, заклинання, лайку, пародійні літературні жанри і т.д.

Найбільш яскравим проявом цієї культури є карнавал.

1) *Карнавал - це видовище без рамки і без розподілу на виконавців та глядачів; в ньому всі активні учасники, всі причетні до карнавального дійства.*

2) *Карнавал не споглядають і навіть не розігрують, а живуть за його законами, доки ці закони діють.*

3) *Карнавальне життя - це життя, що виведене тимчасово із своєї звичної колії, це певний "світ навпаки", "життя навиворіт".*

4) *Карнавал виступає як свято становлення, що дозволяє хоча б тимчасово звільнитися від ієрархії стосунків, він протистоїть всьому, що претендує на вічність та завершеність.*

Безпосередність живого контакту з зовнішнім світом (адже наука, зокрема, не потребує безпосереднього зв'язку суб'єкта з об'єктом) і водночас не підпорядкування йому (карнавал - це місце свободи), момент переживання як визначальний для даної ситуації, його діалогічний та всенародний характер тут виступає сутнісною ознакою сміху. З огляду на вищесказане, видається не зовсім правомірним ототожнювати *буттєву сферу сміху з віртуальною реальністю*, оскільки подібний погляд містить, окрім суто логічних непорозумінь, ще й, на нашу думку, елемент містики. Сміх демократичний за визначенням, форма взаємодії тут має характер чуттєвий і "конкретно-топографічний", віртуальна ж реальність - це "тип взаємодії між різнорідними об'єктами... що розташовані на різних ієрархічних рівнях". Хоча, звичайно, аналіз сміхового явища як цілісності, як естетики сміху з необхідністю пов'язаний з "утопічним" моментом, "царством цілей", категорією можливості, містить в собі телеологічний принцип.

Література: 11, 12, 15, 21.

Змістовий модуль II. Повсякденність як об'єкт соціологічного дослідження

Тема 5. Соціальні навички, правила, інтерпретації

Навчання та слідування правилам.

Правила як соціальні інститути.

Формальні й неформальні правила.

Фонові очікування та припущення.

Нормальне життя суспільства і всіх його соціальних інститутів можливо тільки, якщо забезпечений соціальний порядок і передбачувана поведінка членів суспільства. Кожен повинен знати, якої поведінки він може очікувати від інших, він повинен бути впевнений, що якщо він звернеться за допомогою до лікаря, той допоможе йому; якщо він покличе поліцейського, той захистить його; якщо він викличе пожежників, вони прийдуть негайно гасити пожежу; якщо він пропрацював місяць, йому виплатять платню згідно з договором. Девіантна поведінка порушує цей порядок і передбачуваність поведінки. Індивід втрачає відчуття безпеки і захищеності, впевненість у своїх діях, якщо порушення норм приймає масовий характер: лікар заробляє шахрайством, пожежники не поспішають на гасіння пожежі, роботодавець затримує зарплату, а міліціонер розстрілює випадкових покупців супермаркету. У такому випадку суспільство стає нестабільним і руйнується. Воно може нормально функціонувати тільки в тому випадку, якщо більшість його членів приймає правила і норми поведінки і веде себе відповідно з цими правилами, нормами та очікуваннями інших. Життя за правилами - запорука стабільності і благополуччя суспільства і всіх його членів.

Головною відмінною рисою мовної діяльності Вітгенштайн вважав її орієнтацію на правила. При цьому він наголошував, що правила не являють собою певних норм, які можна (і потрібно) попередньо вивчати. Особливість правил полягає в тому, що знання їх має імпліцитний характер, а практичне оволодіння ними здійснюється в процесі самої діяльності, в контексті деякої мовної гри. Здатність людей керуватися правилами можна оцінити як фундаментальну властивість, що створює можливість для міжособистісної комунікації. Систему лінгвістичних і нелінгвістичних дій, що складають певну єдність і тому володіють своїми внутрішніми правилами, Вітгенштайн іноді характеризував як «форму життя». Життєві форми найчастіше розглядалися як засновки будь-якої культури, що в сутності має ритуальний характер, що складається з дій, які підкорюються певним конвенційно прийнятим в суспільстві правилам.

Існує декілька підходів для визначення різниці між формальними і неформальними правилами. Для старого інституціоналізму характерним є виділення рівня строгості покарання за порушення правила як основної відмінної ознаки між ними. Так за недотримання формального правила передбачається строге покарання, таке як ув'язнення чи остракізм, а за порушенням неформального слідує менш сувора санкція, наприклад, несхвалення дій порушника суспільством.

Для представників неоінституціоналізму диференціація формальних і неформальних правил визначається тим, хто встановлює ці правила і виступає гарантом їх виконання. Ф. фон Хайек виділяє самочинний порядок, контроль за яким здійснюють усі члени суспільства, і порядок, заснований на законі, який забезпечується державою, що встановлює правила і санкції за їх порушення, а також здійснює контроль за їх виконанням.

Література: 4, 10, 11, 13, 17, 18, 20, 22, 23.

Тема 6. Феномен повсякденності

Практики та ідентичність.

Соціальні практики та класова ідентичність в соціальній теорії та історії.

Структури і техніки повсякденного спілкування в культурно-етнічних інтеракціях.

Повсякденність постійно і, мабуть, щодня інтерпретується і переінтерпретується в комунікації. Все в повсякденності витлумачено, прочитується і перечитується, створюється безліч варіантів розуміння, приростає і зменшується зміст. Тому головною проблемою міжособистого спілкування, що виникає в процесі повсякденності, стає проблема розуміння. Розкриття сенсу, змісту повсякденності створює її складну внутрішню структуру, породжує безліч різноманітних реальностей, що переплітаються, борються, взаємодоповнюють одна одну. Але повсякденність, буденність не є клубок спутаних ниток, скоріше, єдиний організм, що функціонує. Цільність буденності внутрішньо упорядкована, існує ряд тривких, звичайних, провідних тлумачень, що дадуть можливість визначити тип культури, тип ментальності та ін. В основі всіх випадкових відхилень лежить деяка кількість інваріантів, визначальні буденні стосунки, відносини, ставлення більшості населення суспільства до природи, до потойбічного світу, до можливостей їх власного життя, до праці, до родини, справедливості та ін. Такі варіанти створюють у людей якийсь загальний світогляд і схожу, подібну в основному картину світу.

У першому розділі однієї з головних робіт – "Символічний інтеракціонізм: перспектива і метод" (1969) – Блумер наступним чином викладає основні положення своєї теорії:

а) людська діяльність здійснюється щодо об'єктів на підставі тих значень, які індивіди їм надають,

б) самі значення виводяться з соціальної взаємодії, в яку люди вступають між собою, тобто є продуктом соціальної інтеракції між індивідами;

в) значення змінюються і застосовуються за допомогою інтерпретації – процесу, застосовуваного кожним індивідом щодо знаків (символів), що його оточують.

Міркування Блумера можна конкретизувати на наступному простому прикладі: білий лист на столі є тим, на чому людина може записати свої думки, яблуко – тим, що можна з'їсти. Іншими словами, люди діють по відношенню до речей (об'єктів) на основі смислів, які вкладають в них. Однак смисли не притаманні речам самим по собі і не є чимось індивідуальним. Вони виникають в процесі взаємодії і вписуються в неї, тому по своїй природі смисли є соціальним феноменом.

Але разом з тим, ці смисли задаються і перетворюються завдяки процесу їх інтерпретації людьми. Отже, одним з головних завдань соціології є дослідження способів практичного здійснення людьми інтерпретації смислів об'єктів в рамках їх повсякденного соціального життя.

А. Сікурел доводить, опираючись на дослідження відомого лінгвіста Н. Хомського, що соціальна структура, яка розглядається зазвичай як продукт взаємодії, насправді є наслідком відносин між «поверхневими» й «інтерпретаційними», або «глибокими» правилами.

Перші — це норми соціального життя, які не містять інструкцій з приписування значень оточуючим об'єктам або подіям.

Другі — це внутрішня структура перших — «інтерпретаційні правила» (процедури), які є інваріантними властивостями або принципами, підставою існування будь-яких значень і визначають закономірності їх виникнення та функціонування. Ці правила дозволяють приписати значення суб'єктивним правилам, що називаються соціальними нормами.

Американський соціолог вважає їх невід'ємною частиною людського буття, яка не отримується під час навчання та виховання, а, навпаки, є основою будь-якого виховання та навчання. Він не просто постулює це положення, але намагається обґрунтувати його, стверджуючи, що наше сприйняття є об'ємним (багатоаспектним), тоді як наша мова одномірна. Таким чином, людська діяльність може бути представлена як процес «трансляції» (перекладу) чуттєвого сприйняття (завжди більш повного, багатого і глибокого) в лінгвістичні категорії, словесні описи (завжди бідніші й одновимірні). Тому опис події ніколи не буде повністю збігатися з нею самою. А. Сікурел вперше ставить проблему відношення між мовою та сприйняттям, словом і почуттям в настільки ясній та недвозначній формі.

Література: 1, 6, 9, 11, 14, 16.

Тема 7. Історія та культура повсякденності

Соціальна взаємодія і повсякденне життя.

Логіка повсякденності.

Повсякденність і наука.

Індивід у процесі спілкування як би займає місце інших індивідів та бачить себе іншою особистістю. Він оцінює свої дії і зовнішність відповідно, що представляється оцінками його «узагальненого іншого», ніби дивиться на себе з боку. Це усвідомлення «узагальненого іншого» розвивається через процеси "прийняття ролі» і «виконання ролі». Прийняття ролі – це спроба прийняти на себе поведінку особи в іншій ситуації або в іншій ролі.

Учасники дитячих ігор беруть на себе різні ролі, приміром, при грі в будинок (ти будеш мамою, ти – батьком, ти – дитиною). *Виконання ролі* – це дії, пов'язані з дійсною рольовою поведінкою, в той час як *прийняття ролі* тільки претендує на гру.

Традиційно виділяють чотири основні типи соціального контролю:

- **соціальна винагорода** - схвальний кивок, похвала, премія, підвищення по службі;
- **покарання** - критичне зауваження, незадоволений погляд, догана, звільнення;

- **переконання** (Наприклад, тренер переконує спортсмена не пропускати тренувань, інакше той не виграє у змаганні);
- **переоцінка норми**, коли поведінка, яка раніше вважалася неправильним, дивним, стає нормою. Наприклад, всього пару десятиліть тому жебрак в московському метро викликав здивований погляд, сьогодні жебрацтво - звичайне і повсюдне явище.

Формальний контроль зазвичай здійснюють спеціально створені організації - поліція, суди, податкова інспекція, транспортні контролери і т.д. Саме вони здійснюють в першу чергу контроль за девіацією - поведінкою, яка вважається відхиленням від норм.

Мертон розробив типологію індивідів в їх відношенні до цілей і засобів. Відповідно до його класифікації, в суспільстві виділяються:

- **конформіст** - лояльний член суспільства, який приймає як культурні цілі, так і інституційні засоби, схвалювані в суспільстві;
- **новатор**, який намагається досягти культурних цілей (які він приймає) неінституціональними засобами (включаючи незаконні і кримінальні);
- **ритуаліст**, для якого головне - церемонії і правила, наприклад бюрократ, який думає тільки про форму діяльності, але не про її цілі;
- **ізолюваний тип**, який відходить від культурних цілей та інституційних засобів їх досягнення, - алкоголіки, наркомани та інші люди поза групою;
- **бунтівник**, який хоче створити нову систему норм і цінностей.

Найістотніший внесок Дж. Міда становлять його міркування про розум і самість. На конкретнішому соціальному рівні Дж. Мід висуває низку положень про соціальні інститути. Він широко визначає інститут як колективний відгук суспільства, чи життєві звичаї суспільства. Він говорить, що „ціле суспільство у певних обставинах діє стосовно індивіда однаково, за цих умов з боку цілого суспільства спостерігається ідентичний відгук. Ми називаємо це формуванням інституту”.

Ми носимо в собі цей організований набір настановлень, і вони служать для контролю наших дій. Виховання – це процес „інтерналізації” актором колективних звичаїв спільноти (інституту). Цей процес має істотне значення, оскільки, на думку Дж. Міда, поки люди не можуть реагувати на самих себе так, як це робить суспільство, вони не володіють самістю і не можуть бути справжніми членами суспільства. Тому люди повинні засвоїти колективні настановлення суспільства. Соціальна система може обмежуватися лише рівнем поведінки і формуванням зовнішніх регуляторів смислопродукування. Біоцентричне смислопродукування виявлятиметься на рівні колективних рефлексів, однотипного реагування спільноти на однакові „подразники” соціальних інституцій.

При цьому абсолютно недосоціалізованими залишаються сфера мислення, безсвідомого, пам'яті тощо. В інших випадках соціальна система може відтворювати тотальну інституалізацію з мінімумом самоорганізації (суспільства Близького і Далекого Сходу), де індивід є лише трансмісором родової макрідентичності.

Тема 8. Феноменологічна соціологія повсякденності.

Феноменологічна концепція А. Шюца.

Феноменологізація соціології знання П.Бергером та Т.Лукманом.

Соціологічна концепція М. де Серто.

Є закон безглуздості в розумінні: будь-які пропозиції люди розуміють інакше, аніж той, хто їх вносить. Адже в житті нерідко трапляється: бачать і схвалюють краще, а дотримуються гіршого. І якщо існує два або більше засобів зробити будь-що, причому використання одного з засобів веде до катастрофи, то хтось все ж обере саме такий засіб (Едвард Мерфі). Будь-яка неприємність, халепи, здатні трапитись, трапляються. Це закон Мерфі. Знання про світ, визначає Альфред Шюц, це набір типових конструкцій. Адже передумовою нормальної людської поведінки, органічного включення в певний соціум є віра в певний порядок влаштування світу, довіра до соціокультурних настанов, що склалися, рекомендацій, визнання фундаментальних допущень, що поділяються всіма. Все велике і відоме здатне дивувати і впливати на людей навіть після того, як його не стало. Життя підтверджує, що можуть піддаватися сумніву або запереченню істинності або справедливості якихось початково прийнятих сформульованих поглядів.

Учні А. Шюца П. Бергер та Т. Лукман першими ввели до наукового обігу поняття «повсякденний світ», поставили питання про мову «повсякденних зустрічей», про шляхи «заучування типових повсякденних дій», тим самим давши поштовх концепціям соціального конструювання ідентичності, статі, інвалідності, психіатрії і т.п.

Конструювання повсякденності означало, що присутність людини в організованому до нього світі припускає розподіл цього світу на два сектори.

Перший сектор - неproblemатичний - включає статичний, рутинний порядок життя.

Другий - проблематичний - пов'язаний з незвичайними моментами та проблемами, тому він є більш динамічним.

Як правило, у реальності індивід намагається інтегрувати другий сектор у перший. *Життя, згідно цієї теорії, є безперервним процесом виникнення проблемних ситуацій, та їх трансформації у неproblemатичне знання.*

При цьому проблеми можуть бути як індивідуалізованими, так і соціальними. Такий підхід може бути корисним для вивчення суспільства на переломних етапах його розвитку, до яких можуть відноситися реформи та революції. Кожний індивід визначає для себе проблемну сферу, і шукає шляхи вирішення проблем у повсякденному житті.

Соціолог Н. Еліас розумів під прогресом переплетення на рівні повсякденного життя різноманітних практик, закріплених різними інститутами. Вивчення цих практик стало орієнтиром для соціальних наук вже у післявоєнний час.

Послідовники Н. Еліаса вивчали різні сторони життя індивіда – його зовнішнього вигляду та манер поведінки, намірів, відчуттів та переживань, мови, етикету тощо, для того, щоб прослідити процес зміни соціальних норм та їх вплив на повсякденне життя. На перший план у таких дослідженнях вийшло вивчення процесу дії, що цивілізує, тобто контролю з боку суспільства, який перейшов у самоконтроль та самодисципліну.

Французький філософ та літературознавець М. де Серто в історії повсякденності побачив не стільки повторюваність, скільки поле постійної творчості, у якій народжується майбутнє. Для нього об'єктивне теоретичне знання також неможливе, як неможлива людина, позбавлена властивостей. Тому він не прагнув об'єктивувати власний аналіз, а розглядав свої суб'єктивні оцінки як невід'ємну частину власного дослідження.

Література: 4, 10, 11, 13, 17, 18, 20, 22, 23.

Тема 9. Розуміння повсякденності через парадигму соціального обміну

Теоретичні витоки теорії обміну.

Соціальна антропологія.

Парадигма обміну Дж. Хоманса.

Знайомлячи читача зі своєю теорією соціального обміну, або елементарної поведінки, Джордж Хоманс зазначає, що вона є очевидною для кожного у поясненні власної поведінки; більше того, і розв'язання багатьох соціологічних проблем "відчутно просунулося б, якби ми визнали таку думку: взаємодія людей являє собою обмін цінностями як матеріальними, так і нематеріальними. Це одна з найдавніших теорій соціальної поведінки, якою усе ще послуговуємося щодня для пояснення власної поведінки, коли ми, наприклад, говоримо: "Ця людина здалася мені чогось варта", або "Я багато чого від нього домігся", або навіть "Розмова з ним мені дорого коштувала". Проте, мабуть, тому, що ця думка очевидна, вчені часто зневажають її". Так, із твердження, що "соціальна поведінка є обміном винагородами", яке багатьом здається трюїзмом, випливає авторитетна соціологічна концепція.

На початку 60-х років побачили світ праці Дж. Хоманса "Соціальна поведінка: її елементарні форми" (1961) і Пітера Блау "Обмін і влада у соціальному житті" (1964), які теоретично обґрунтували соціологічну теорію обміну. Нова соціологічна перспектива започаткувала дискусії та дослідження соціального обміну в 60—70-х роках.

Дж. Хоманс був першим серед тих, хто поставив під сумнів теоретичні засади традиційної соціології. Критичний пафос, висловлений ним у заклику до соціологів "Bringing Men Back", був спрямований проти макросоціології, яка загубила людину, ігноруючи повсякденні соціальні взаємодії, що становлять реальний фундамент суспільного життя, перебільшуючи роль макроструктур та інститутів. Він зазначав, що "соціологам слід було б насамперед спробувати облишити вельми розумні слова соціальної науки і спуститися з її вершин хоча б до рівня простого спостереження на ґрунті здорового глузду". Дж. Хоманс

переконалий: соціологія має мати справу з реальною поведінкою людей у їхньому повсякденному житті. Цей постулат знайшов відбиття навіть у назві його авторської концепції — теорія "елементарної соціальної поведінки". Учений керувався максимою: соціальна теорія має надавати можливість пояснювати і розуміти конкретні явища дійсності.

Повсякденне життя складається з нескінченної низки "обмінних угод", під час яких люди задовольняють потреби одне одного. Це можливо, тому що кожний індивід має певну кількість ресурсів, які він потенційно може використати шляхом обміну з іншими для придбання об'єктів і послуг, що мають для нього суб'єктивну цінність. Людина змушена входити у відносини обміну, оскільки індивідуальні ресурси обмежені, а оточуючі володіють багато чим з того, чого вона потребує для задоволення життєво необхідних матеріальних потреб, для повноцінного соціального і психологічного розвитку й існування. Люди обмінюються матеріальними і нематеріальними цінностями, які належать до сфери емоцій або різноманітних послуг. Об'єктами обміну є не лише гроші, товари та економічні послуги, а й такі цінності, як похвала, повага, любов, прихильність, дружба.

Під час обмінних операцій з оточенням людина прагне одержати "винагороди" (rewards) й уникнути "покарань" та "прорахунків" (costs). Соціальна поведінка — це майже завжди раціональний обмін. У процесі соціальних відносин партнери вдаються до розрахунків цінності винагороди, що пропонується іншими для обміну, а також власних витрат, яких вони можуть зазнати. Хоча люди не є ідеально раціональними, вони ведуть підрахунок витрат і надбань своїх соціальних взаємодій. Кожний учасник обміну калькулює винагороди, витрати, прибуток.

Література: 10, 11, 13, 18, 20, 22, 23.

Тема 10. Драматургійна версія повсякденної реальності

Теорія «соціальної драматургії» Ервіна Гоффмана.

Ідея гри як незаперечної передумови існування людей, як необхідного способу соціального життя.

Обивательські практики як взаємодії – спектаклі.

Буденне життя Е. Гоффман розглядає як суцільний ланцюг соціальних ситуацій, що нагадують драматичні спектаклі. Соціальні актори в них прагнуть створювати й підтримувати позитивне враження у глядачів, використовуючи декорації, костюми, виражальні елементи своєї поведінки. Керуючи враженнями інших про себе, індивід домагається вигідної поведінки щодо себе і нормальної взаємодії. Коли індивід отримує потрібну йому реакцію оточення, можна казати, що він "ефективно спроектував певне визначення ситуації й ефективно сприяв потрібному розумінню стану справ". Уміння людини ефективно спроектувати ситуацію, домогтися бажаного враження про себе та очікуваних дій інших свідчить про її драматургійні здібності. Це й означатиме, що вона володіє

мистецтвом добиватися своєї мети, ефективно керуючи образами, враженнями інших людей за допомогою різноманітних виражальних засобів.

"Представлення себе у повсякденному житті" (1959) — найвідоміша соціологічна робота Е. Гоффмана, де він стверджує, що кожний соціальний актор завжди прагне керувати своїми зовнішніми проявами й інформацією про себе, яку він робить доступною для інших людей, намагаючись справити на них позитивне враження. У центрі уваги вченого — методи та засоби, якими користується людина для створення, підтримання й керування враженням, яке вона справляє на оточення. Автор заходжується ретельно аналізувати драматургійні проблеми учасників взаємодії.

Щоб підтвердити свої теоретичні положення, Е. Гоффман послуговується переважно методом вільного спостереження, а також наводить численні приклади з літератури, фольклору, реклами тощо. Його дослідницький метод — спостереження та якнайдетальніший опис специфічних подій соціальної поведінки і розкриття тих правил поведінки, які можуть пояснити їх краще, ніж проведення статистичних досліджень. Кожне положення своєї теорії вчений щедро ілюструє прикладами зі спектаклів соціального життя людей різних місцевостей, історичних епох, віку, професійних занять, статі, аналізує всі можливі практики обивателя: взаємодії-спектаклі в лікарні, магазині, школі, університеті, спектаклі дружньої зустрічі, сутички з грабіжником, професійної ситуації, спортивної гри, переконуючи читача в тому, що він наводить універсальну формулу аналізу соціального життя.

Е. Гоффман зосереджує дослідницьку увагу на тому, що він називає "мистецтвом керування враженням" {"the art of impression management"}. Предметом соціальної драматургії є методи, за допомогою яких індивід у звичайній ситуації представляє себе і свою діяльність для інших; техніки, за допомогою яких він керує враженнями інших про себе; засоби, що ними він може скористатися під час свого спектаклю перед оточенням.

Коли людина опиняється у колі незнайомих, останні звичайно прагнуть віднайти адекватну інформацію про неї або використовують наявну, оскільки ці дані допоможуть їм визначити ситуацію, знати наперед, чого від цієї людини можна очікувати. Інформація про установки індивіда, його соціальний стан, професію, походження, настрої, уявлення про себе править оточенню за керівництвом до дії. Джерелом такої інформації є поведінка індивіда, його зовнішній вигляд, соціальне оточення, офіційні документи і те, що він розповідає про себе. За допомогою цих сигнальних засобів (знаконосіїв), що повідомляють інформацію про індивіда, спостерігачі уявляють, яким є індивід і як треба поводитися, щоб викликати у нього бажану реакцію.

Водночас індивід також збирає інформацію про своїх партнерів і прагне керувати їхніми враженнями про себе. Отже, відбувається взаємний обмін інформацією шляхом маніпулювання низкою сигнальних засобів (одяг, манери, словесні заяви), які всі учасники взаємодії, звичайно, уміють інтерпретувати, а також взаємоспрямоване "вироблення вражень". Так соціальне життя у драматургійному аналізі постає нескінченною "інформаційною грою". Усі соціальні актори намагаються стати її досвідченими гравцями, щоб уміти

майстерно подати себе, досягти мети й одночасно правильно відгадати справжню сутність і наміри соціального партнера.

Е. Гоффман поділяє наше повсякденне правило спілкування — покладатися на "перше враження" про когось і своєю чергою намагатися справити на нього позитивне "перше враження". З розвитком взаємодії, звичайно, початкова інформація доповнюється або докорінно змінюється, але завжди легше під час першої взаємодії "взяти правильний тон", ніж змінити попереднє враження. Тому ми так ретельно готуємося до першої зустрічі з батьками коханої, до першої розмови з майбутнім керівником, до першого візиту значущої для нас людини. Так, деякі вчителі, пише Е. Гоффман, поділяють такі погляди на ситуацію знайомства з учнями: "Ви не можете дозволити їм узяти гору над собою, інакше вам буде "кінець". Першого дня, коли я заходжу до нового класу, я даю їм зрозуміти, хто тут господар. Ви повинні почати з жорсткості, потім, коли справа зрушиться, ви можете стати лагіднішим. Якщо ви почнете лагідно, то коли ви спробуєте стати жорстким, вони тільки сміятимуться вам в обличчя".

Зрозуміло, не вірно вважати, що повсякденна свідомість людей складається тільки з завмерлих стереотипів, непорушних схем, рецептів, обмежуючи поведінку людей жорсткими рамками. І та складова буденної свідомості - здоровий сенс, дає можливість людям правильно оцінювати зміни в суспільстві, ситуацію, що складається, пристосовуватися, вести відповідно з обставинами, дотримуватися свого людського інтересу в усіх перепитях життя, повсякденності. Саме це логіка соціальних норм, логіка досягнення мети.

Література: 7, 8, 9, 11, 12.

Тема 11. Етнометодологія Г. Гарфінкеля

Методика вивчення «етнометодів».

Конструювання соціальної реальності під час розмовної комунікації.

Течії етнометодології.

Етнометодологія виступає як пошукове дослідження природи соціальних дій і пояснень (як звичайних, так і професійних) соціального процесу. Вкрай важливо у зв'язку з цим, за Г., уникнути підміни аналізу практичних теорій учасників прихованими передумовами, поняттями і теоріями спостерігача. Інакше соціальний порядок "нав'язується" ситуації ззовні.

На думку Г., зазвичай люди підходять до соціального світу з чисто прагматичної установкою. Реконструюються лише ті його аспекти, які стосуються практичної діяльності індивідів. У підсумку відповідні процедури інтерпретації носять характер приписів для досягнення цілей цієї діяльності. У рамках даного підходу світ інтерпретований вірно, якщо індивід здатний досягти необхідного результату на основі знання про те, як діють речі в цьому світі.

Е. універсалізує методи етнографії та способи організації повсякденної життєдіяльності людей на примітивних культурах, намагається побачити в них підставу социол. аналізу сучас. соціального життя.

Предмет Е. - процедури інтерпретацій, приховані, неусвідомлювані, неререфлексіровані механізми соціальної комунікації між людьми.

Всі форми соціальної комунікації зводяться Е. до мовної комунікації, до повсякденної мови. Підкреслюючи унікальність кожної ситуації повсякденного спілкування, Е. відводить велике місце механізмам рефлексії в роботі пізнавального апарату: рефлексія, по суті справи, формує когнітивні структури различ. рівня - і повсякденні уявлення про соціальну реальність, і соціол. теорії, що виростають на ґрунті повсякденних уявлень.

Описані Г. Гарфінкелем експерименти включеного спостереження, вельми прості у своїй процедурній основі, виявилися продуктивними для розкриття змісту і функцій фонових очікувань у соціальній взаємодії.

1. Фонові очікування становлять описи членами суспільства структур взаємодії, які "бачаться, але не помічаються", постійно наявні під час взаємодії, але не усвідомлюються (тобто образи дії, особистості, об'єкта тощо).

2. Такі образи дії, особистості, об'єкта соціально схвалені, однакові для всіх членів соціальної спільноти, в межах якої вони виникли і функціонують. Зміст фонових очікувань — ця "природна" мораль групи (моральні правила, санкціоновані групою) — визначається місцем цієї групи в системі соціальних зв'язків.

3. Описи зумовлені цілями взаємодії і "достатні для практичних цілей".

4. Функції фонових очікувань:

а) стандартизація і типізація будь-якої будеиної взаємодії, наприклад взаємодія за правилами давніх приятелів, за правилами подружніх, офіційних, сексуальних, ворожих стосунків тощо;

б) орієнтація і координація взаємодії;

Індивід може реагувати на виявлення дезорганізації щоденної взаємодії заціпенінням, збентеженням, гнівом. Проте частіше він прагне відкоригувати, перетворити її на раціонально пояснювану, зрозумівши принципи та правила, що їх дотримувався партнер, руйнуючи нормальний перебіг взаємодії.

Г. Гарфінкель вважає, що всі учасники виходять з фундаментальної передумови: реальні дії людей — завжди раціональні дії у певній мовній грі. Так, в описаних вище прикладах взаємодія, що почалася за правилом зустрічі давніх приятелів, трансформувалася у взаємодію за правилом поведження з хворою людиною, в іншому випадку — звичайна бесіда перетворилася на сексуальну взаємодію. Соціолог доходить висновку, що зміна очікувань перетворює одну реальну сукупність фактів, які сприймаються, на іншу. Будь-яка можлива модифікація повсякденних очікувань відкриває нові можливості для подальшої діяльності, а індивіди стикаються з новою об'єктивною структурою середовища, породженою цими змінами. Іншими словами, будь-яка типологічна інтерпретація тягне за собою певну систему інших типів (людей, мотивів, ситуацій, дій), сукупність яких становить життєво-практичну версію соціальної структури суспільства в цілому.

Щоб зрозуміти мовну комунікацію, наголошує Г. Гарфінкель, слід звернути увагу не на те, що говорили і що було предметом бесіди, а на те, як говорили індивіди. Автор пояснює це "як": іронічно, метафорично, алегорично.

розповідально, жартома, дискутуючи, у формі запитань і відповідей, двозначно тощо. Взаємне порозуміння виробляється під час "говоріння за правилами" відповідно до фонових очікувань як певної моделі розмови (розповідальної, метафоричної, іронічної тощо). Причому кожний актуальний вислів інтерпретується як свідчення, як вказівка на модель, яка водночас і існує, і виробляється під час розмови. Це формальні властивості буденної розмови, будь-якої практичної дії, які виявляються незалежно від змісту.

Література: 6, 10, 11, 12, 25.

Змістовий модуль III. Повсякденність в контексті соціокультурних змін

Тема 12. «Фрейм-аналіз» І. Гофмана

«Фрейм-аналіз» і «практика» - альтернативні проекти в дослідженнях повсякденності.

Первинні системи фреймів та їх трансформації.

Предикати існування і предикати реальності.

Повсякденність — одна зі сфер "життєвого світу". Останній складається з низки "скінчених смислових сфер", кожна з яких має власне значення і будову: крім повсякденності — це сфери релігійної віри, сновидінь, наукового мислення, художньої фантазії, гри та ін., і кожна з них має особливу систему значень і правил. Проте повсякденне життя оточує нас і панує над нами, накладаючись на свідомість потужно, наполегливо і глибоко. Воно первинне, висхідне у нашому життєвому досвіді, на його основі формуються всі інші сфери. Його іноді називають "вищою реальністю". У невпинному життєвому потоці, мандруючи снами, релігійними роздумами і науковими абстракціями, свідомість завжди повертається у світ повсякденності, до вищої реальності, що об'єднує всі феномени в цілісну структуру людської практики.

У буденному житті ми постійно конкуруємо з людьми чи співпрацюємо, погоджуємося або сперечаємося, сміємося з них або разом з ними. Людина взагалі не може існувати без постійної взаємодії та спілкування з іншими. Ми живемо у звичайному, впорядкованому, зрозумілому, природному світі, і ми впевнені, що цей світ є спільним для всіх нас. Крім того, нас об'єднує повсякденне знання, яке ми поділяємо з іншими людьми у звичному, самоочевидному устрої буденного життя. Ми знаємо, що існує постійна відповідність наших значень їхнім значенням, що ми однаково сприймаємо і розуміємо реальність.

При цьому самі індивіди створюють лише певне знання про інтерсуб'єктивний світ. В основному це знання (конструкти першого порядку) здобувається в ході соціалізації завдяки взаємодії з іншими близькими членами «домашньої» групи.

Запас повсякденного знання детермінований біографією індивіда. Соціолог виходить з того, що в повсякденному житті кожен індивід змушений здійснювати

типізацію предметів і явищ навколо себе, чим і визначається індивідуальний світогляд індивіда, що соціолог назвав біографічною ситуацією індивіда. Це загальне позначення цілого ряду детермінант: бачення світу людиною і її позиція у світі визначаються обставинами її народження, виховання, релігійними, ідеологічними впливами.

Біографічна ситуація, таким чином, представляє собою своєрідну індивідуальну транскрипцію біологічних і соціокультурних факторів, що впливають на індивіда, а саме робить світ «узагалі», як загальну реальність, світом для кожного конкретного індивіда. Біографічна ситуація є основою, що забезпечує розуміння й інтерпретації кожної іншої людини, кожної соціальної взаємодії, з якою вона зустрічається, у якій бере участь. Отже, впродовж життя людини її біографічна ситуація постійно змінюється: число конструктів першого порядку постійно збільшується під впливом як безпосереднього сприйняття світу, так і головним чином завдяки типізаціям, що накопичуються за допомогою мови.

Звідси – біографічна ситуація, що являє собою, власне кажучи, осмислений досвід людини, сприяє нагромадженню знань про світ, що і дозволяє індивідові розуміти й інтерпретувати соціальні дії оточуючих його людей, а саме конструювати соціальну реальність. В людському світі існує багато різноманітних ігор. Питання не в тому, щоб відмовити людям в праві грати в інші ігри, а в тому, щоб людина чітко усвідомлювала правила власної гри.

Література: 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 25.

Тема 13. Трансляція та зміни практик.

Традиція й соціальні зміни.

Цивілізаційні та культурні зміни як трансляція практик.

Політичні і моральні практики.

Під фоновими практиками, як вважає Джон Серль, розуміють «совокупность принятых в культуре (традиционных) способов деятельности, навыков обращения с различными предметами и т.д.». Фон не є чимось прихованим, але в той же час він, за умовою, не помічається, оскільки функціонує як умова, що додає смислову визначеність предметам. Л. Вітгенштейн осмислює фон через порівняння з людською діяльністю. «Не то, что один человек делает в данный момент, а вся сумятица (действий) образует тот фон, на котором мы видим любое действие, и который задает наши суждения, наши понятия и наши реакции». Отже, слід зазначити, що зміна «фонових практик» проявляється в зміні «стилів життя», які виступають в якості основних координат людських дій.

Зміна «фонових практик» або спільних «стилів», згідно з В. В. Волковим, відбувається трьома способами: реконфігурацією – перетворенням маргінальних практик у центральні; артикуляцією – наданням нормативного змісту і чіткого формулювання практикам, які раніше перебували в розрізненному стані і ще не артикульованих експліцитно; запозиченням – перенесенням практик з однієї сфери в іншу.

Соціокультурна реальність пострадянського простору припускає наявність декількох соціокультурних течій, які впливають на сприйняття соціальної дійсності у суспільстві. На конструювання «картини світу» особистості в українському соціумі великий вплив мають декілька соціокультурних тенденцій. Російський соціолог Л. Г. Іонін відмічає, що «нові стилі і форми приходять буквально звідусіль: з Заходу, із Сходу, з недалекого минулого і глибокої старовини, з різних часових шарів історії». Багато культурних форм запозичені з культури західного постіндустріального світу. Наприклад, новий етос (як сукупність засвоєних моральних правил і норм) молодих професіоналів, які добилися успіху у роботі, сформували так званий стиль яппі (молодий міський професіонал). Найчастіше даний стиль, подібно до інших, простежується в «екзисі», тобто у манері поведінки, тілесних диспозиціях, способах «зовнішньої» самопрезентації. Яппі – це здебільшого молоді бізнесмени, які практикують діловий стиль, строгість манер, коректність у зверненнях. Етос яппі не замикається на зовнішніх ознаках стилю. Для них характерним є певний набір цінностей та норм.

Т.Лукман виділяє три типи релевантних структур, які допомагають індивіду класифікувати явища і об'єкти за ступенем значущості.

Тематична релевантність служить нам у якості орієнтації у повсякденному житті в тій чи іншій ситуації. У той же час типізація «тематизованих» об'єктів відбувається відповідно до **інтерпретаційної** релевантності, і надання значень тим чи іншим подіям, об'єкту, індивідам - за допомогою звернення до відповідної **мотиваційної** релевантності. Правильність тих чи інших релевантних систем зазвичай підтверджується діями і словами інших індивідів, які (з точки зору будь-якої практичної мети) можуть розглядатись як ті, що живуть в тому ж самому суб'єктивному світі. Звідси випливає, що повсякденне знання є одночасно і раціональним і моральним.

Воно **раціональне** тому, що підлягає загальноприйнятій логіці, і тому, що воно майже завжди «правильне» в тому сенсі, що створюваний особистістю образ світу постійно підтверджується іншими. Воно **моральне**, тому що відкидає те, що не пройшло підтвердження, а тому вважається відхиленнями, які вимагають відповідних санкцій до поведінки.

Література: 1, 5, 11, 13, 25, 28.

Тема 14. Нова повсякденність глобального світу

Глобалізація і переосмислення локальності.

Повсякденність як джерело однаковості сучасності.

Епоха гібридів.

Більш глибокий підхід до психопатології особистості притаманний К. Хорні, який побачив у її неврозах відображення ірраціональних сторін життя суспільства. На його думку, неврози викликають страх перед ворожим соціальним середовищем. **Реакцією** на страх служать різноманітні **захисні механізми**:

перетворення невротичного ірраціонального страху в раціональний страх перед зовнішньою безпекою, що завжди перебільшується;

придушення страху шляхом заміщення іншими почуттями, симптомами;

відвернення від страху - пряме (за допомогою алкоголю) або переносне - у вигляді бурхливої зовнішньої діяльності; втеча від ситуацій, що викликають страх.

Ці засоби пристосування до страху породжують чотири «великі неврози» нашого часу: 1) невроз відданості - пошук любові і схвалення будь-якою ціною; 2) невроз влади - погоня за владою, престижем і володінням; 3) невроз покірності і 4) невроізоляції - втеча від суспільства.

У неврозах виражаються ірраціональні способи вираження конфліктів між особистістю і суспільством, що посилюють самовідчуження особистості.

Раціональним способом, згідно К. Хорні, є виявлення недоліків у системі соціальних зв'язків особистості і усунення їх для пристосування її до існуючого способу життя. На думку Е. Фромма, *страх пригнічує і витісняє* у несвідоме риси, несумісні з панівними суспільними нормами, *породжує самовідчуження* особистості і відповідний тип її соціального характеру: нагромаджувальний, експлуататорський, пасивний або ринковий.

Ірраціональність сучасного суспільства, що породжує відчуження, подолана шляхом створення гармонічного здорового суспільства за допомогою соціальної терапії, перевиховання.

В кожен момент свого свідомого життя людина перебуває в певній ситуації. Хоча конкретний характер її структури залежить від розбіжності світового, біологічного, соціального часу і внутрішньої діяльності, *ситуація є абсолютно обмеженою перебігом світового часу*. Тому, входячи у всяке сприйняття і всякий досвід, суб'єктивні кореляти світового часу відіграють особливу роль в запасі повсякденного знання і виступають в якості його основних елементів. *Подібним же чином кожна ситуація обмежена тілом (і пов'язаними з ним функціями) суб'єкта*, який сприймає все, що входить в цю ситуацію. Обмеження, пов'язані з ним, служать підставою для того, що спершу сприймається як очевидне в запасі знання.

Якщо першим основним елементом запасу знання є обмеженість ситуації, то другим таким елементом, що є наслідком даної обмеженості, виявляється просторово-часове й соціальне розміщення суб'єкта, яке також вважається самоочевидним. В кожній ситуації суб'єкт має справу тільки з обмеженою частиною світу, і ті сфери потенційно досяжного, які входять в неї володіють не лише часовою, але і соціальною структурою. Будь-яке сприйняття, на думку Т. Лукмана, має соціальний вимір, а для сприйняття соціального світу характерна специфічна структура.

У кожній ситуації на суб'єкта накладається онтологічна структура світу. Ситуація є абсолютно обмеженою, і знання цього відноситься до основних елементів запасу знання. Крім того, на суб'єкта накладається структура об'єктивного сприйняття життєвого світу: його поділ на кінцеві сфері значення характеризуються власним стилем і, крім того, просторові, часові та соціальні структури кожного досвіду. *Ситуація, таким чином, з самого початку є*

структурно зумовленою. Зумовлена вона також і біографічно. Біографія, хоча і не накладається на суб'єкта подібно онтологічній структурі світу, невіддільна від нього, оскільки кожна людина має біографічно детермінований запас знання, вміння, корисне знання і знання рецептів.

Для того щоб діяти, людина повинна визначити ситуацію, яка, будучи обмеженою і визначеною, в певному сенсі є відкритою, тобто має внутрішній і зовнішній горизонт, в рамках якого людина може змінювати її. Т. Лукман відзначає, що ситуація соціально детермінована в подвійному сенсі.

По-перше, категорії будь-якого визначення ситуації, подібно загальному знанню про життєвий світ, мають переважно соціальне походження. Вони значною мірою соціально об'єктивовані, насамперед у мові, що є виключно анонімною системою значення, по-друге, ситуація визначається не тільки самим суб'єктом, але і його партнерами по взаємодії. Суттєвими характеристиками елементів запасу знання є їх *звичність, визначеність, несуперечність, правдоподібність, а також ясність.*

Найбільш важливою з цих характеристик, згідно Т. Лукману, є правдоподібність елементів так як це безпосередньо пов'язано з діяльністю суб'єкта в життєвому світі і плануванням певних дій. Звертаючись до проблеми релевантності, що вважається однією з найбільш важливих і складних при описі структур життєвого світу, Т. Лукман нагадує про розрізнення Е. Гуссерлем сприйняття релевантності в «живому теперішньому», ще не «схопленої» свідомістю, і яка стала предметом рефлексії. Навіть у природній установці ми часто запитуємо себе, чи ми бачимо речі в «правильному світлі», чи є щось «дійсно важливим». При цьому ми звертаємося до наших релевантних структур, якими ми керуємося в здобутті знання, що визначає структуру нашого запасу знання і виступає в якості компонента останнього.

Література: 1, 2, 3, 5,10, 11, 22, 23.

Тема 15. Повсякденність постмодерну

Стиснення і зникнення простору.

Постмодерн і вітальність.

Постмодерн і час.

Постмодерн і особистість.

Даний процес, на наш погляд, яскраво проявився у феномені «дауншифтингу», який, скоріше, має індивідуальний вибір, ніж соціальний аспект. З дев'яностих років ХХ ст. термін «дауншифтинг» (з англійського «downshift» – зміщення донизу) став вживатися західними соціологами і психологами для позначення добровільного відмовлення від високої посади і прибутків заради простого і повільного життя. Ця ідеологія свідчить про «метод», стиль життя, за якого чітко виставлені пріоритети цінностей гармонії, актуалізації глибинної життєвої мети і самореалізації. Дауншифтерство набуває різних форм. Теоретично – це може бути відмовлення від чергового підвищення в професіональному сенсі, тобто у списку пріоритетів людина надає перевагу не

соціальному статусу і фінансовому достатку, а особистому розвитку. На практиці ця ідеологія проявляється більш радикально у вигляді «відмови від усього», коли, наприклад, успішний топ-менеджер переїжджає у глухе село і влаштовується працювати у місцевому магазині.

Розглядаючи механізм створення релігійних уявлень, П. Бергер зачіпає проблему відчуження. Відчуження він називає процесом, в ході якого втрачається діалектичний взаємозв'язок між індивідом і його світом. Називаючи релігію „містифікацією”, хибною свідомістю, він прагнув показати, що вона фальсифікує усвідомлення людиною власної активності в справі конструювання соціального світу, який виявляється огорнутим „священною завісою”. „Священна завіса”, з одного боку, приховує від людини справжню природу відносин людина – соціальна реальність – священний космос, активна роль в яких належить людині, а з іншого – надійно захищає її від хаосу й аномічних феноменів. Велику увагу П.Бергер приділяв вивченню феномену „секуляризації” як одного з аспектів загального процесу модернізації, що приводить до „розчаклування” світу, втрати общинних зв'язків і традиційних вірувань.

Спостерігаючи в 60- ті роки звільнення від церковного авторитету і впливу різних сфер соціокультурного життя, П. Бергер дещо перебільшив розмах і глибину процесу секуляризації. Згодом він прийшов до висновку, що секуляризацією охоплені головні різні сфери соціокультурного життя – „публічна сфера”, чого не скажеш про „приватні сфери” індивідуального життя, де релігійна легітимізація не втрачає свого значення навіть у високо секуляризованих стратах. Відбувається „індивідуалізація” і „приватизація” релігії, коли людина відкриває її в своїй власній свідомості і вона стає справою індивідуального вибору й переваги, але при цьому втрачає своє значення як всеосяжного символічного універсуму.

Звільнення від тягаря традиції несе тривогу і страх перед невизначеністю сучасного і майбутнього. Тому процеси модернізації, підкреслює соціолог, неминуче супроводжуються контрмодернізацією і людина, не встигнувши звільнитися від релігійних уз, знову до них прагне.

Будь-який суб'єктивний досвід виконується членами соціальної групи, і отримує соціальну значущість. Але не всяка об'єктивізація робить реальність цілком осмисленою. Значимість релігії як символічного універсуму полягає в тому, що релігія звернена до трансцендентного, що виходить за межі будь-якого повсякденного досвіду, тоді як інші системи значень в більшій чи меншій мірі пов'язані з повсякденним досвідом.

Лукман вказує на першорядне значення конституювання смислів (значень) як на рівні індивідуального, так і колективної свідомості. Значення не є якістю, апріорно властивим предмету. Предмет набуває значення лише в процесі інтерсуб'єктивного конституювання за допомогою інтерпретативних актів свідомості.

На його думку, в основі будь-яких інтерпретативних схем і смислових систем лежить інтерпретація суб'єктивного досвіду іншого за допомогою процедури «співвідчуття», тобто безпосередньої участі в суб'єктивних процесах т.зв. Іншого в ситуації «віч-на- віч». Конструюючи «символічний універсум», стверджує Лукман, людський організм набуває «Я» і трансцендентує свою

біологічну природу. Правда, враховуючи можливі заперечення подібного розуміння фундаментально-релігійного характеру соціальних процесів, що сприяють утворенню Я, Т.Лукман підкреслював, що він лише вказав на те «спільне джерело, з якого виникають історично диференційовані соціальні форми релігії ... та ідентифікував універсальну і одночасно специфічну антропологічну умову релігії». Відштовхуючись від ідей філософської антропології, Т.Лукман вважає, що вихід за межі біологічної природи людини трансцендентування – є процес конструювання смислового універсуму. Трансцендентування - фундаментально-релігійний процес і невід'ємна сторона людського життя.

Література: 1, 5, 11, 13, 25, 28.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ЗАНЯТТЯ 1. Теоретичні підходи до вивчення повсякденності

1. Теоретичні моделі, формальні описи та «реалії» життя.
2. Поняття практичного знання.
3. Поняття інструментальної матриці.
4. Концепція користувача: навички й прийоми.
5. Фонова практика як сукупність практичних навичок.

Література: 1, 3, 8, 9, 10, 11, 13.

ЗАНЯТТЯ 2. Міждисциплінарний характер повсякденності

1. Історичні праці Фернана Броделя про структури повсякденності.
2. Нові підходи до дослідження праці, війни та влади Альфа Людтке.
3. Лінгвістичний аналіз буденної мови Людвіга Вітгенштайна.
4. Дослідження народної мовної культури та сміху Михайла Бахтіна.
5. Міфологія буденного життя Ролана Барта.
6. Патології повсякденності Зігмунда Фрейда.

Література: 11, 12, 15, 21.

ЗАНЯТТЯ 3. Феномен повсякденності

1. Практики та ідентичність.
2. Розкриття життєвих просторів.
3. Соціальні практики та класова ідентичність в соціальній теорії та історії.
 - 4. Структури і техніки повсякденного спілкування.
 - 5. Об'єктивність повсякденності.

Література: 1, 6, 9, 11, 14, 16.

ЗАНЯТТЯ 4. Нова повсякденність глобального світу

1. Традиція й соціальні зміни як соціальні практики.
2. «Системи фреймів» (frameworks) і «системи мереж» (networks).
3. Між локальним і глобальним: феномен «недалекого світу».

4. Віртуальне і реальне.
5. Соціальність нової епохи.

Література: 1, 2, 3, 5,10, 11, 22, 23.

ТЕМИ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

1. Культурні норми у дзеркалі повсякденної свідомості.
2. Дослідження поза повсякденного.
3. Досвід віртуального як поза повсякденного.
4. Соціологічні дослідження буденних практик.
5. Дослідження повсякденності крізь логічний аналіз і герменевтику, історію і психоаналіз, критику ідеології і психологію.
6. Основні принципів положення соціологічних теорій повсякденності.
7. Співвідношення понять «соціальний порядок» і «порядок інтеракції».
8. Фундаментальна відмінність соціології повсякденності і соціології знання.
9. Концептуалізації повсякденного світу «сильної» і «слабкої» програм соціології повсякденності.
10. Поняття «верховна реальність».
11. Опис однієї і тієї самої події в первинній та вторинній системі фреймів.
12. Множинність реальностей і їх будова: світ наукової теорії.
13. Глибинне інтерв'ю - метод вивчення повсякденності. Підготовка інтерв'ю.
14. Феноменологічна соціологія П. Бергера і Т. Лукмана. Аналіз роботи «Соціальне конструювання реальності».
15. Основні принципи формування опитувальника інтерв'ю.
16. Герменевтичний метод у розуміючій соціології: генезис розвитку, типологія, проблема інтерпретації.
17. Аналіз роботи А. Шюца «Смислова будова соціального світу. Введення у розуміючу соціологію».
18. Наукова і поза наукові форми знання, роль інформації за Ж. Ліотаром.
19. Ідеї універсальної знакової системи.
20. Соціологія модерну: сутність, ревізія концептуального апарату та криза соціології модерну.
21. Суспільство як простір соціального тексту.
22. Постмодерн як удосконалений модерн.
23. Ж. Ліотар: концепція мовних ігор та мікроаналіз нової соціокультурної реальності.
24. З. Бауман: постмодерн, критика суспільства та традиційних цінностей, ставлення до прогресу.
25. Глибинне інтерв'ю як інструмент вивчення повсякденності.
26. Повсякденність постмодерну.
27. Аналіз роботи А. Шюца «Смислова будова соціального світу. Введення у розуміючу соціологію».

28. Взаємозв'язок мотивів як смисловий взаємозв'язок - мотив «для того щоб», і справжній мотив «тому що».

29. Феноменологічна соціологія П. Бергера і Т. Лукман. Аналіз роботи «Соціальне конструювання реальності».

30. Множина реальностей і їх будова.

ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Основою оволодіння матеріалом програми вичення курсу «Соціологія повсякденності» є систематична, активна та самостійна робота студентів щодо вивчення навчальної, наукової, спеціальної літератури, вирішення ситуаційних завдань та задач із навчальних тем дисципліни, написання рефератів і наукових повідомлень, виконання контрольних робіт. Засвоєння матеріалу сприятиме розвиненості індивідуальних умінь і здібностей слухачів щодо роботи з першоджерелами та підручниками.

Обираючи тему, студент на власний розсуд опрацює одну із запропонованих або три із запропонованих у переліку тем. Варто обирати так, щоб вона викликала інтерес або була пов'язана з практичною діяльністю студента, а також сприяла максимальному застосуванню знань та набуттю практичного досвіду. Одна тема обирається в разі великого обсягу знайденого матеріалу, три теми – в разі невеликих обсягів матеріалів на кожен окрему тему.

При підготовці відповідей на питання контрольної роботи студент повинен ознайомитись з навчальними посібниками, переліченими в списку літератури. Необхідно знайти глави чи розділи, які містять матеріал щодо конкретного питання та ретельно вивчити (прочитати, зрозуміти, законспектувати) його.

У контрольній роботі потрібно концентровано викласти основний зміст відповідей на поставлені питання. В цілому в контрольній роботі мають бути відповіді на кожне зазначене питання. По кожному питанню, якщо їх декілька, необхідно зробити стислий висновок.

Для підготовки відповідей потрібно також вивчити не тільки навчальну літературу, але й першоджерела-твори соціологів, які варто прочитати і зрозуміти основні ідеї цих авторів. Адже підготовка контрольної роботи - це не тільки конспектування навчальної літератури, але й творчий процес. Саме тому відповіді на питання повинні бути досить повними, самостійними, відображати рівень загальної культури та спеціальних знань студентів.

Обсяг контрольної роботи - 10-15 сторінок друкованого тексту, відповідно вдвічі більше - рукописного. На початку роботи потрібно вказати тему або теми роботи та викласти план роботи, який відбиватиме структуру роботи (чіткий порядок побудови тексту, зв'язок між окремими частинами). Структура контрольної роботи має бути такою: титульний лист (прізвище, ім'я та по-батькові студента; факультет, назву навчального закладу; дисципліну, з якої виконується робота; варіант контрольного завдання; прізвище, ім'я та по-батькові викладача; місто та рік виконання роботи); план роботи; вступ (де викладена актуальність та основні положення обраної теми або тем, об'єкт та предмет аналізу); основна частина (розглянуті питання); висновки; список використаної літератури

(потрібно вказати навчальні посібники та додаткову літературу, використані при виконанні контрольної роботи). Всі сторінки мають бути пронумеровані (крім першої - титульної) та відповідно відображені в плані роботи.

Особливу увагу слід приділити оформленню контрольної роботи. Вона повинна бути виконана охайно, ретельно. Кожна відповідь розпочинається з назви питання, закінчується коротеньким висновком. Кожен розділ роботи починається з нової сторінки.

Титульний аркуш

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин і соціальних наук

Кафедра політології, соціології та соціальної роботи

Практична робота з дисципліни «Соціологія повсякденності»

Виконана студентом групи
Викладач:

Київ 2018

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Поясніть вираз «повсякденні підстави соціального порядку».
2. Яке співвідношення понять «соціальний порядок» і «порядок інтеракції»?
3. В чому полягає фундаментальна відмінність соціології повсякденності і соціології знання?
4. Концептуалізації повсякденного світу «сильної» і «слабкої» програм соціології повсякденності.
5. Що означає вираз «верховна реальність»?
6. Яке теоретичне значення для соціології повсякденності має розрізнення Гуссерлем «предикатів реальності» та «предикатів існування»?
7. Наведіть приклад опису однієї і тієї самої події в первинній та вторинній системі фреймів.
8. Проаналізуйте можливості трансформації події «лекція».
9. Що таке «контекст повсякденної дії»?
10. Концептуалізація контексту в фрейм-аналізі та етнометодології.
11. Чи можна назвати жест привітання повсякденною подією?
12. Поясніть тезу Б. Латура про «інтерсуб'єктивність» соціального світу.
13. Дослідження повсякденної мобільності в соціології повсякденності.
14. Основні положення феноменологічної соціології: методологічні передумови, головні ідеї, представники.

15. Включене спостереження - як соціологічний спосіб вивчення повсякденної реальності.
16. Історичний характер повсякденності.
17. Соціологічні методи вивчення повсякденності.
18. Три проблеми соціалізації знання - взаємність перспектив, соціальне походження знання, соціальне розподіл знання.
19. Включене спостереження: історичні витoki.
20. Планування включеного спостереження: визначення проблеми, відбір випадків, ситуацій і груп.
21. Вхідження в ситуацію спостереження, ролі спостерігача, взаємовідносини «в полі».
22. Повсякденна реальність як верховна реальність.
23. Базові характеристики повсякденності. Поняття епохи.
24. Поняття кінцевої області значень.
25. Опис результатів при включеному спостереженні: метод запису, маркери.
26. Множинність реальностей і їх будова: світ наукової теорії.
27. Процес аналізу результатів включеного спостереження.
28. Способи підвищення надійності даних спостереження.
29. Множина реальностей і їх будова: світ сновидінь.
30. Глибинне інтерв'ю - метод вивчення повсякденності. Підготовка інтерв'ю.
31. Феноменологічна соціологія П. Бергера і Т. Лукмана. Аналіз роботи «Соціальне конструювання реальності».
32. Основні принципи формування опитувальника інтерв'ю.
33. Герменевтичний метод у розуміючій соціології: генеза розвитку, типологія, проблема інтерпретації.
34. Аналіз роботи А. Шюца «Смислова будова соціального світу. Введення у розуміючу соціологію».
35. Взаємозв'язок мотивів як смисловий взаємозв'язок - мотив «для того щоб», і справжній мотив «тому що».
36. Конституціональні елементи повсякденності.
37. Основна частина інтерв'ю. Інструментарій (прийоми та способи) розкриття теми інтерв'ю.
38. Повсякденність постмодерну.
39. Помічники та інгібітори спілкування.
40. Повсякденне мислення як система конструйованих типів.
41. Інтерсуб'єктивний характер повсякденного знання.
42. Основні заборони і помилки при проведенні глибинного інтерв'ю.
43. Визначальні ознаки модерну за творами З. Баумана
44. Визначальні ознаки постмодерну за творами З. Баумана
45. Критика З. Бауманом системної моделі суспільства.
46. Аргументи З. Баумана при спростуванні традиційних цінностей.
47. Аргументи З. Баумана при запереченні ідеї прогресу
48. Чинники трансформації статусу інтелектуальних еліт за З. Бауманом
49. Інформація як регулятор соціальних процесів за Ж. Ліотаром

50. Концепція мовних ігор Ж. Ліотара.
51. Ж. Ліотар про мікроаналіз нової соціокультурної реальності.
52. Наукова і поза наукові форми знання за Ж.Ліотаром
53. Причини потреби нових методів вивчення суспільства.
54. Розкрити сутність поняття класичне суспільствознавство
55. Розкрити сутність поняття модерн.
56. Ревізія концептуального апарату соціології модерну.
57. Ідеї універсальної знакової системи.
58. Суспільство як простір соціального тексту.
59. Ідея хаотизації світу.
60. Постмодерн як удосконалений модерн.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна:

1. Бурдые П, Практический смысл. Санкт-Петербург: Алетейя, 2001.
2. Витгенштейн Л. “Философские исследования”; “О достоверности”. В кн. Философские работы, М., 1993.
3. Гарфинкель Г. Исследования по этнометодологии., С-Пб., Питер, 2007.
4. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / Пер. с англ. и вступ. статья А.Д. Ковалева. М.: Канон-Пресс-Ц, Кучково поле, 2000.
5. Гуссерль Э. Картезианские размышления. СПб.: Наука, 1998.
6. Макинтайр А, После добродетели: исследование теории морали. Москва: Академический проект, 2000.
7. Оакшотт М, Рационализм в политике. Москва, 2001.
8. Пирс Ч. Начала прагматизма / Пер.с англ. СПб.: «Алетейя», 2000, глава «Абдукция и индукция».
9. Полани М Личностное знание, - М., 1986.
10. Райл Г, Понятие сознания. Москва: Идея-Пресс, 1999.
11. Савченко Л.А. Социология повседневности. Ростов-на-Дону. – 2003.
12. Семенова В.В. Качественные методы. М. Добросвет, 1998.
13. Шюц А О множественности реальностей // Социологическое обозрение. 2003. Том 3. № 2.
14. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования, М. Прогресс, 2003.

Додаткова:

15. Волков В. “О концепции практик в социальных науках” // Социологические исследования, 1997, N 6.
16. Гарфинкель Г. Обыденное знание социальных структур: документальный метод интерпретации в профессиональном и непрофессиональном поиске фактов // Социологическое обозрение. № 1. Т. 3. 2003.

17. Гофман И. Анализ фреймов: эссе об организации повседневного опыта / Под ред. Г.С. Батыгина и Л.А. Козловой; вступ. статья Г.С. Батыгина. М.: Институт социологии РАН, 2003. Главы 2, 3, 7, 13, 14.
18. Гофман И. Театральный фрейм // Гофман И. Анализ фреймов: эссе об организации повседневного опыта / Под ред. Г.С. Батыгина и Л.А. Козловой; вступ. статья Г.С.Батыгина. М.: Институт социологии РАН, 2003.
19. Шюц А. Основной аргумент «Идей II» Гуссерля // Шюц А. Смысловая структура повседневного мира / Сост. А.Я. Алхасов; Пер. с англ. А.Я. Алхасова, Н.Я. Мазлумяновой; Научн. ред. перевода Г.С. Батыгин. М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2003.
20. Kripke, Saul Wittgenstein on Rules and Private Language, 1973.
21. Lefebvre H. The everyday and everydayness // Yale French Studies. № 73. 1987.
22. Searle, John R. The Construction Of Social Reality, New York, Free Press, 1995.
23. Searle, John R. "The Background," in Intentionality, An Essay In The Philosophy Of Mind. Cambridge, Cambridge University Press, 1983.
24. C. Taylor "To Follow a Rule...", in Bourdieu: Critical Perspectives, ed. by C. Calhoun, NY, 1992.
25. Turner, Stephen P. The Social Theory Of Practices : Tradition, Tacit Knowledge, And Presuppositions. Chicago,University of Chicago Press, 1994.